

दशक तेरावा

॥ श्रीरामसमर्थ ॥

॥ श्रीमत् दासबोध ॥

दशक तेरावा : नामरूप

समास पहिला : आत्मानात्मविवेक

॥ श्रीराम ॥

आत्मानात्मविवेक करावा । करून बरा विवरावा ।

ववरोन सहठ धरावा । जीवामधें ॥ १ ॥

आत्मा कोण अनात्मा कोण । त्याचें करावें विवरण ।

तेंचि आतां निरूपण । सावध ऐका ॥ २ ॥

च्यारि खाणी च्यारि वाणी । चौर्यासि लक्ष जीवप्राणी ।

संख्या बोलिली पुराणीं । वर्तती आतां ॥ ३ ॥

नाना प्रकारीचीं शरीरें । सृष्टींतदिसती अपारें ।

तयामधें निधरिं । आत्मा कवणु ॥ ४ ॥

दृष्टीमधें पाहातो । श्रवणामध्यें ऐकतो ।

रसनेमध्यें स्वाद घेतो । प्रत्यक्ष आतां ॥७॥

घ्राणामधें वास घेतो । सर्वांगी तो स्पर्शतो ।

वाचेमधें बोलवितो । जाणोनि शब्द ॥ ६॥

सावधान आणि चंचळ । चहुंकडे चळवळ ।

येकलाचि चालवी सकळ । इंद्रियेंद्वारा ॥ ७ ॥

पाये चालवी हात हालवी । भृकुटीपालवी डोळा घालवी ।

संकेतखुणा बोलवी । तोचि आत्मा ॥ ८ ॥

धिटाई लाजवी खाजवी । खोंकवी वोकवी थुंकवी ।

अन्न जेऊन उदक सेवी । तोचि आत्मा ॥ ९ ॥

मळमूत्रत्याग करी । शरीरमात्र सावरी ।

प्रवृत्तिनिवृत्तिविवरी । तोचि आत्मा ॥ १० ॥

ऐके देखे हुंगे चाखे । नाना प्रकारें वोळखे ।

संतोष पावे आणी धाके । तोचि आत्मा ॥ ११ ॥

आनंद विनोद उदेग चिंता । काया छयाया माया ममता ।

जीवित्वें पावे नाना वेथा । तोचि आत्मा ॥ १२ ॥

पदार्थाची आस्था धरी । जर्नीं वाईट बरें करी ।

आपल्यां राखे पराव्यां मारी । तोचि आत्मा ॥ १३ ॥

युध्ये होतां दोहीकडे । नाना शरीरीं वावडे ।

परस्परें पाडी पडे । तोचि आत्मा ॥ १४ ॥

तो येतो जातो देहीं वर्ततो । हासतो रडतो प्रस्तावतो ।

समर्थ करंटा होतो । व्यापासारिखा ॥ १५ ॥

होतो लंडी होतो बळकट । होतो विद्यावंत होतो धट ।

न्यायेवंत होतो उत्थट । तोचि आत्मा ॥ १६ ॥

धीर उदार आणि कृपेण । वेडा आणि विचक्षण ।

उछक आणि सहिष्ण । तोचि आत्मा ॥ १७ ॥

विद्या कुविद्या दोहिकडे । आनंदरूप वावडे ।

जेथें तेथें सर्वांकडे । तोचि आत्मा ॥ १८ ॥

निजे उठे बैसे चाले । धावे धावडी डोले तोले ।

सोदरे धायेरे केले । तोचि आत्मा ॥ १९ ॥

पोथी वाची अर्थ सांगे । ताल धरी गाऊं लागे ।

वाद वेवाद वाउगे । तोचि आत्मा ॥ २० ॥

आत्मा नस्तां देहांतरीं । मग तें प्रेत सचराचरीं ।

देहसंगें आत्मा करीं । सर्व कांहीं ॥ २१ ॥

येकेंविण येक काये । कामा नये वायां जाये ।

म्हणोनि हा उपाये । देहयोगें ॥ २२ ॥

देह अनित्य आत्मा नित्य । हाचि विवेक नित्यानित्य ।

अवघें सूक्ष्माचें कृत्य । जाणती ज्ञानी ॥ २३ ॥

पिंडी देहधर्ता जीव । ब्रह्मांडीं देहधर्ता शिव ।

ईश्वरतनुचतुष्टये सर्व । ईश्वर धर्ता ॥ २४ ॥

त्रिगुणापर्ता जो ईश्वर । अर्धनारीनटेश्वर ।

सकळ सृष्टीचाविस्तार । तेथून जाला ॥ २५ ॥

बरवें विचारून पाहीं । स्त्री पुरुष तेथें नाहीं ।

चंचलरूप येतें कांहीं । प्रत्ययासी ॥ २६ ॥

मुळींहून सेंवटवरी । ब्रह्मादि पिप्लीका देहधारी ।

नित्यानित्य विवेक चतुरीं । जाणिजे ऐसा ॥ २७ ॥

जड तितुकें अनित्य । आणि सूक्ष्म तितुकें नित्य ।

याहिमध्ये नित्यानित्य । पुढें निरोपिलें ॥ २८ ॥

स्थूल सूक्ष्म वोलांडिलें । कारण माहाकारण सांडिलें ।

विद्यत हिरण्यगर्भ खंडिलें । विवेकानें ॥ २९ ॥

अव्याकृत मूलप्रकृती । तेथें जाऊन बैसली वृत्ती ।

तें वृत्तिव्हावया निवृत्ति । निरूपण ऐका ॥ ३० ॥

आत्मानात्माविवेक बोलिला । चंचलात्मा प्रत्यया आला ।

पुढिले समासीं निरोपिला । सारासार विचार ॥ ३१ ॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे आत्मानात्माविवेकनाम
समास पहिला ॥

समास दुसरा : सारासारनिरूपण

॥ श्रीरामसमर्थ ॥

ऐका सारासार विचार । उभारलें जगडंबर ।

त्यांत कोण सार कोण असार । विवेकें वोळखावा ॥ १ ॥

दिसेल तें नासेल । आणि येईल तें जाईल ।

जें असतचि असेल । तेंचि सार ॥ २ ॥

मागां आत्मानात्माविवेक बोलिला ।

अनात्मा वोलखोन सांडिला ।

आत्मा जाणतां लागला । मुळींचा मूलतंतु ॥ ३ ॥

मुळीं जे राहिली वृत्ति । जाली पाहिले निवृत्ति ।

सारासार विचार श्रोतीं । बरा पाहावा ॥ ४ ॥

नित्यानित्य विवेक केला । आत्मा नित्यसा निवडिला ।

निवृत्तीरूपेंहेत उरला । निराकारी ॥ ५ ॥

हेत म्हणिजे तो चंचळ । निर्गुण म्हणिजे निश्चळ ।

सारासारविचारें चंचळ । होऊन जातें ॥ ६ ॥

चळे म्हणोनि तें चंचळ । न चळे म्हणोनि निश्चळ ।

निश्चळीं उडे चंचळ । निश्चयेसीं ॥ ७ ॥

ज्ञान आणि उपासना । दोनी येकचि पाहाना ।

उपासनेकरितां जना । जगोद्धार ॥ ८ ॥

द्रष्टा साक्षी जाणता । ज्ञानधन चैतन्यसत्ता ।

ज्ञान देवचि तत्त्वता । बरें पाहा ॥ ९ ॥

त्या ज्ञानाचें विज्ञान होतें । शोधून पाहा बहुत मतें ।

चंचल अवघें नासतें । येणें प्रकारें ॥ १० ॥

नासिवंत नासेल किं नासेना । ऐसा अनुमानचि आहे मना ।

तरी तो पुरुष सहसा ज्ञाना । अधिकार नव्हे ॥ ११ ॥

नित्य निश्चये केला । संदेह उरतचि गेला ।

तरी तो जाणावा वाहावला । माहा मृगजळीं ॥ १२ ॥

क्षयेचि नाही जो अक्षई । व्यापकपणें सर्वां ठाई ।

तेथे हेत संदेह नाही । निर्विकारीं ॥ १३ ॥

जें उदंड घनदाट । आद्य मध्य सेवट ।

अचळ अढळ अतुट । जैसैं तैसैं ॥ १४ ॥

पाहातां जैसैं गगन । गगनाहून तें सघन ।

जनचि नाही निरंजन । सदोदित ॥ १५ ॥

चर्मचक्षु ज्ञानचक्षु । हा तों अवघाच पूर्वपक्षु ।

निर्गुणठाई चाअलक्षु । लक्षवेना ॥ १६ ॥

संगत्यागेविण कांहीं । परब्रह्म होणार नाहीं ।

संगत्याग करून पाहीं । मौन्यगर्भा ॥ १७ ॥

निर्शतां अवघेचि निर्शलें । चंचळ तितुकें निघोन गेलें।

निश्चळ परब्रह्म उरलें । तेंचि सार ॥ १८ ॥

आठवा देह मूळ माया । निर्शोन गेल्या अष्टकाया ।

साधु सांगती उपाया । कृपाळुपणें ॥ १९ ॥

सोहं हंसा तत्वमसी । तें ब्रह्म तूं आहेसी ।

विचार पाहातां स्थिति ऐसी । सहजचि होते ॥ २० ॥

साधक असोन ब्रह्म उरलें। तेथें वृत्तिसुन्यजालें।

सारासार विचारिलें । येणें प्रकारें ॥ २१ ॥

तें तापेना ना निवेना । उजळेना ना काळवंडेना ।

डहुळेना ना निवळेना । परब्रह्म तें ॥२२ ॥

दिसेना ना भासेना । उपजेना ना नासेना ।

तें येना ना जाईना । परब्रह्म तें ॥ २३ ॥

तैं भिजेना ना वाळेना । तैं विझेना ना जळेना।

जयास कोणीच नेईना । परब्रह्म तैं ॥२४ ॥

जें सन्मुखचि चहुंकडे । जेथें दृश्य भास उडे ।

धन्य साधु तो पवाडे । निर्विकारीं ॥ २५ ॥

निर्विकल्पीं कल्पनातीत । तोचि वोळखावा संत ।

येर अवघेचि असंत । भ्रमरूप ॥ २६ ॥

खोटें सांडून खरें घ्यावें । तरीच परीक्षवंत म्हणावें

असार सांडून सार घ्यावें । परब्रह्म तैं ॥ २७ ॥

जाणतां जाणतां जाणीव जाते । आपली वृत्तितद्रूपहोते ।

आत्मनिवेदन भक्ति ते । ऐसी आहे ॥ २८ ॥

वाच्यांशें भक्ति मुक्ति बोलावी । लक्ष्यांशें तद्रूपता विवरावी ।

विवरतां हेतु नुसवी । ते तद्रूपता ॥ २९ ॥

सद्रूप चिद्रूप आणि तद्रूप । सस्वरूप म्हणिजे आपलें रूप ।

आपलें रूप म्हणिजे अरूप । तत्त्वनिर्शानाउपरी ॥ ३० ॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे सारासारनिरूपणनाम समास
दुसरा ॥

समास तिसरा : उभारणीनिरूपण

॥ श्रीरामसमर्थ ॥

ब्रह्म घन आणि पोकळ । आकाशाहून विशाल ।

निर्मळ आणि निश्चळ । निर्विकारी ॥ १ ॥

ऐसेंचि असतां कित्येक काळ । तेथें आरंभला भूगोल ।

तया भूगोलांचे मूल । सावध ऐका ॥ २ ॥

परब्रह्म असतां निश्चळ । तेथें संकल्प उठिला चंचळ ।

तयास बोलिजे केवळ । आदिनारायेण ॥ ३ ॥

मूलमाया जगदेश्वर । त्यासीच म्हणिजे शङ्गुणैश्वर ।

अष्टधा प्रकृतीचा विचार । तेथें पाहा ॥ ४ ॥

ऐलिकडे गुणक्षोभिणी । तेथें जन्म घेतला त्रिगुणीं ।

मूल वोंकाराची मांडणी । तेथून जाणावी ॥ ५ ॥

अकर उकार मकार । तिनी मिळोन वोंकार ।

पुढें पंचभूतांचा विस्तार । विस्तारला ॥ ६ ॥

आकाश म्हणिजेतें अंतरात्म्यासी । त्यापासून जन्म वायोसी ।

वायोपासून तेजासी । जन्म जाला ॥ ७ ॥

वायोचा कातरा घसवटे । तेणें उष्णें वन्हि पेटे ।

सूर्यबिंब तें प्रगटे । तये ठाई ॥ ८ ॥

वाय वाजतो सीतल । तेथें निर्माण जालें जळ ।

तें जळ आळोन भूगोल । निर्माण जाला ॥ ९ ॥

त्याअ भूगोळाचे पोटी । अनंत बीजांचिया कोटी ।

पृथ्वीपाण्या होता भेटी । अंकुर निघती ॥ १० ॥

पृथ्वीवल्ली नाना रंग । पत्रें पुष्पांचे तरंग ।

नाना स्वाद ते मग । फळें जाली ॥ ११ ॥

पत्रें पुष्पें फळें मुळें । नाना वर्ण नाना रसाळें ।

नाना धान्यें अन्नें केवळें । तेथून जालीं ॥ १२ ॥

अन्नापासून जालें रेत । रेतपासून प्राणी निपजत ।

ऐसी हे शेकडी प्रचित । उत्पत्तीची ॥ १३ ॥

अंडज जारज श्वेदज उद्धीज । पृथ्वीपाणी सकळांचे बीज ।

ऐसें हें नवल चोज । सृष्टिश्चनेचें ॥ १४ ॥

च्यारि खाणी च्यारि वाणी । चौर्यासि लक्ष जीवयोनी ।

निर्माण झाले लोक तिनी । पिंडब्रह्मांड ॥ १५ ॥

मुळीं अष्टधा प्रकृती । अवघे पाण्यापासून जन्मती ।

पाणी नस्तां मरती । सकळ प्राणी ॥ १६ ॥

नव्हे अनुमानाचें बोलणें । याचा बरा प्रत्ययें घेणें ।

वेदशास्त्रें पुराणें । प्रत्ययें घ्यावीं ॥ १७ ॥

जें आपल्या प्रत्यया येना । तें अनुमानिक घ्यावेना ।

प्रत्ययाविण सकळ जना । वेवसाये नाहीं ॥ १८ ॥

वेवसाये प्रवृत्तीनिवृत्ती । दोहिकडे पाहिजे प्रचिती ।

प्रचितीविण अनुमानें असती । ते विवेकहीन ॥ १९ ॥

ऐसा सृष्टिश्चनेचाविचार । संकलित बोलिला प्रकार ।

आतां विस्ताराचा संहार । तोहि ऐका ॥ २० ॥

मुळापासून सेवटवरी । अवघा आत्मारामचि करी ।

करी आणि विवरी । येथारोग्य ॥ २१ ॥

पुढेंसंहार निरोपिला । श्रोतीं पाहिजे ऐकिला ।

इतुक्याउपरी जाला । समास पूर्ण ॥ २२ ॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे उभारणनिरूपणनाम समास
तिसरा ॥

समास चौथा : प्रलयनिरूपण

॥ श्रीरामसमर्थ ॥

पृथ्वीसहोईल अंत । भूतांस मांडेल कल्पांत ।

ऐसा समाचार साध्यंत । शास्त्रीं निरोपिला ॥ १ ॥

शत वरुषें अनावृष्टि । तेणें जळेल हे सृष्टि ।

पर्वत माती ऐसी पृष्ठी । भूमीची तरके ॥ २ ॥

बाय कळीं सूर्यमंडला । किर्णापासून निघती ज्वाळा ।

शत वरुषें भूगोळा । दहन होये ॥ ३ ॥

सिंधुखर्ण वसुंधरा । ज्वाला लागती फणिवरा ।

तो आहाळोन सरारां । विष वमी ॥ ४ ॥

त्या विषाच्या ज्वाला निघती । तेणें पाताळें जळती ।

माहापावकें भरम होती । पाताळ लोक ॥ ५ ॥

तेथें माहाभूतें खवळती । प्रलयेवात सुटती ।

प्रलयेपावक वाढती । चहुंकडे ॥ ६ ॥

तेथें अक्रा रुद्र खवळले । बारा सूर्य कडकडिले ।

पावकमात्र येकवटले । प्रलयेकाळीं ॥ ७ ॥

वायो विजांचे तडाखे । तेणें पृथ्वी अवघी तरखे ।

कठिणत्व अवघेंचि फांके । चहुंकडे ॥ ८ ॥

तेथें मेरुची कोण गणना । कोण सांभाळिल कोणा ।

चंद्र सूर्य तारांगणा । मूस जाली ॥ ९ ॥

पृथ्वीनेंविरी सांडिली । अवघी धगधगायेमान जाली ।

ब्रह्मांडभटी जळोन गेली । येकसरां ॥ १० ॥

जळोनि विरी सांडिली । विशेष माहावृष्टीजाली ॥

तेणें पृथ्वीविराली। जळामधें ॥ ११ ॥

भाजला चुना जळीं विरे । तैसा पृथ्वीसधीर न धरे ।

विरी सांडुनिया त्वरें । जळीं मिळाली ॥ १२ ॥

शेष कूर्म वाऱ्हाव गेला । पृथ्वीचा आधार तुटला ।

सत्व सांडून जळाला । मिळोन गेली ॥ १३ ॥

तेथें प्रळयेमेघ उचलले । कठिण घोषें गर्जिले ।

अखंड विजा कडकडिले । ध्वनि घोष ॥ १४ ॥

पर्वतप्राये पडती गारा । पर्वत उडती ऐसा वारा ।

निबिड तया अंधकारा। उपमाचि नाहीं ॥ १५ ॥

सिंधु नद्या एकवटल्या । नेणो नभींहून रिचवल्या ।

संधिच नाहीं धारा मिळाल्या । अखंड पाणी ॥ १६ ॥

तेथें मछ मूर्म सर्प पडती । पर्वतासारिखे दिसती ।

गर्जना होतां मिसळती । जळांत जळें ॥ १७ ॥

सप्त सिंधु आवर्णी गेले । आवर्णवेडे मोकळे जाले ।

जळरूप जालियां खवळले । प्रळयेपावक ॥ १८ ॥

ब्रह्मांडाऐसा तप्त लोहो । शोषी जळाचा समूहो ।

तैसे जळास जालें पाहो । अपूर्वमोठें॥ १९ ॥

तेणें आटोन गेलें पाणी । असंभाव्य माजला वन्ही ।

तया वन्हीस केली झडपणी । प्रलयवातें ॥ २० ॥

दीपास पालव घातला । तैसा प्रलयेपावक विझाला ।

पुढें वायो प्रबळला । असंभाव्य ॥ २१ ॥

उदंड पोकळी थोडा वारा । तेणें वितळोन गेला सारा ।

पंचभूतांचा पसारा । आटोपला ॥ २२ ॥

महद्भूतमूलमाया विस्मरणें वितुळे काया ।

पदार्थमात्र राहावया । ठाव नाहीं॥ २३ ॥

दृश्य हलकालोळें नेलें । जड चंचळ वितुळलें ।

याउपरी शाश्वत उरलें । परब्रह्म तें ॥ २४ ॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे प्रलयेनाम समास चौथा ॥

समास पांचवा : कहाणीनिरूपण

॥ श्रीरामसमर्थ ॥

कोणी येक दोघे जण । पृथ्वीफिरती उदासीन ।

काळक्रमणें लागून । कथा आरंभिली ॥ १ ॥

श्रोता पुसे वक्त्यासी । काहाणी सांगा जी बरवीसी ।

वक्ता म्हणे श्रोतयासी । सावध ऐकें ॥ २ ॥

येकें स्त्रीपुरुषें होती । उभयेतांमधें बहु प्रीति ।

येकरूपेंचि वर्तती । भिन्न नाही ॥ ३ ॥

ऐसा कांहीं येक काळ लोटला । तयांस येक पुत्र जाला ।

कार्यकर्ता आणि भला । सर्वविषीं ॥ ४ ॥

पुढें त्यासहि जाला कुमर । तो पित्याहून आतुर ।

कांहीं तदर्थ चतुर । व्यापकपणें ॥ ५ ॥

तेणें व्याप उदंड केला । बहुत कन्यापुत्र व्याला ।

उदंड लोक संचिला । नाना प्रकारें ॥ ६ ॥

त्याचा पुत्र जेष्ठ । तो अज्ञान आणि रागित ।

अथवा चुकता नीट । संहार करी ॥ ७ ॥

पिता उगाच बैसला । लेकें बहुत व्याप केला ।

सर्वज्ञ जाणता भला । जेष्ठ पुत्र ॥ ८ ॥

नातु त्याचें अर्ध जाणें । पणतु तो कांहींच नेणे ।

चुकतां संव्हारणें । माहा क्रोधी ॥ ९ ॥

लेक सकळांचे पाळण करी । नातु मेळवी वरिचावरी ।

पणतु चुकल्यां संव्हार करी । अकस्मात ॥ १० ॥

नेमस्तपणें वंश वाढला । विस्तार उदंडचि जाला ।

ऐसा बहुत काळ गेला । आनंदरूप ॥ ११ ॥

विस्तार वाढला गणवेना । वडिलांस कोणीच मानिना ।

परस्परे कित मना । बहुत पडिला ॥ १२ ॥

उदंड घरकळो लागला । तेणें कित्येक संव्हार जाला ।

विपट पडिलें थोर थोरांला । बेबंद जालें ॥ १३ ॥

नेणपणें भरी भरले । मग ते अवघेच संव्हारले ।

जैसे यादव निमाले । उन्मत्तपणें ॥ १४ ॥

बाप लेक नातु पणतु । सकळांचा जाला निपातु ।

कन्या पुत्र हेतु मातु । अणुमात्र नाही ॥ १५ ॥

ऐसी काहाणी जो विवरला । तो जन्मापासून सुटला ।

श्रोता वक्ता धन्य जाला । प्रचितीनें ॥ १६ ॥

ऐसी काहाणी अपूर्व जे ते । उदंड वेळ होत जाते ।

इतकें बोलोन गोसावी ते । निवांत जाले ॥ १७ ॥

आमची काहाणी सरो । तुमचे अंतरीं भरो ।

ऐसें बोलणें विवरो । कोणीतरी ॥ १८ ॥

चुकत वांकत आठवलें । एतुकें संकलित बोलिलें ।

न्यूनपूर्णक्षमा केलें । पाहिजे श्रोतीं ॥ १९ ॥

ऐसी काहाणी निरंतर । विवेकें ऐकती जे नर ।

दास म्हणे जग्गोधार । तेचि आरिती ॥ २० ॥

त्या जगोद्धाराचें लक्षण । केले पाहिजे विवरण ।

सार निवडावें निरूपण । यास बोलिजे ॥ २१ ॥

निरूपणीं प्रत्ययें विवरावें । नाना तत्वकोडें उकलावें ।

समजतां समजतां व्हावें । निःसंदेह ॥ २२ ॥

विवरोन पाहातां अष्ट देह । पुढें सहजचि निःसंदेह ।

अखंड निरूपणें राहे । समाधान ॥ २३ ॥

तत्वांचा गल्बला जेथें । निवांत कैचें असेल तेथें ।

याकारणें गुल्लिपरतें । कोणीचेकें असावें ॥ २४ ॥

ऐसा सूक्ष्म संवाद । केलाचि करावा विशद ।

पुढिले समासीं लघुबोध । सावध ऐका ॥ २५ ॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे कहाणीनिरूपणनाम समास
पांचवा ॥

समास सहावा : लघुबोध

॥ श्रीराम ॥

जें बोलिजेती पंचतत्त्वे । त्यांची अभ्यासाया नावें ।

तदुपरी स्वानुभवे । रूपीं जाणावीं ॥ १ ॥

यामधें शाश्वत कोण । आणी अशाश्वत कोण ।

ऐसें करावें विवरण । प्रत्ययाचें ॥ २ ॥

पंचभूतांचा विचार । नांवरूप सारासार ।

तोचि बोलिला निर्धार । सावध अईका ॥ ३ ॥

पृथ्वीआप तेज वायो आकाश । नावें बोलिलीं सावकास ।

आतां रूपाचा विश्वास । श्रवणें धरावा ॥ ४ ॥

पृथ्वीमहणिजे ते धरणी । आप महणिजे तें पाणी ।

तेज महणिजे अग्नि तरणी । सतेजादिक ॥ ५ ॥

वायो महणिजे तो वाय । आकाश महणिजे पैस सार ।

आतां शाश्वत तें विचार । आपले मनीं ॥ ६ ॥

येक शीत चांचपावें । महणिजे वर्म पडे ठावें ।

तैसें थोड्या अनुभवं । बहुत जाणावे ॥ ७ ॥

पृथ्वीरचतें आणि खचतें । हें तों प्रत्ययास येतें ।

नाना रचना होत जाते । सृष्टिमधें ॥ ८ ॥

महणौन रचतें तें खचतें । आप तें हि आटोन जाते ।

तेज हि प्रगटोन विझतें । वारें हि राहे ॥९ ॥

अवकाश नाममात्र आहे । तें हि विचारिता न राहे ।

एवं पंचभूतिक राहे । हें तों घडेना ॥ १० ॥

ऐसा पांचा भूतांचा हा विस्तार । नासिवंत हा निर्धार ।

शाश्वत आत्मा निराकार । सत्य जाणावा ॥ ११ ॥

तो आत्मा कोणास कळेना । ज्ञानेविण आकळेना ।

म्हणोनियां संतजना । विचारार्वे ॥ १२ ॥

विचारितां सज्जनांसी । ते म्हणती कीं अविनासी ।

जन्म मृत्युआत्मयासी । बोलोंच नये ॥ १३ ॥

निराकारीं भासे आकर । आणी आकारीं भासे निराकार ।

निराकार आणी आकार । विवेकें वोळखावा ॥ १४ ॥

निराकार जाणावा नित्य । आकार जाणावा अनित्य ।

यास बोलिजे नित्यानित्य । विचारणा ॥ १५ ॥

सारीं भासे असार । आणि असारीं भासे सार ।

सारासार विचार । शोधून पाहावा ॥ १६ ॥

पंचभूतिक तें माइक । परंतु भासे अनेक ।

आणि आत्मा येक । व्यापून असे ॥ १७ ॥

चहुं भूतांमधें गगन । तैसें गगनीं असे सघन ।

नेहटून पाहतां अभिन्न । गगन आणि वस्तु ॥ १८ ॥

उपाधीयोगेंचि आकाश । उपाधी नस्तां निराभास ।

निराभास तें अविनाश । तैसें गगन ॥ १९ ॥

आतां असो हे विवंचना । परंतु जें पाहतां नासेना ।

तें ने तेंचि अनुमाना । विवेकें आणावें ॥ २० ॥

परमात्मा तो निराकार । जाणिजे हा विचार सार ।

आणी आपण कोण हा विचार । पाहिला पाहिजे ॥ २१ ॥

देहास अंत येतां । वायो जातो तत्वता ।

हें लटिकें म्हणाल तरी आतां । स्वासोस्वास धारावा ॥ २२ ॥

स्वास कोंडतां देह पडे । देह पडतां म्हणती मडें ।

मड्यास कर्तुत्व न घडे । कदाकालीं ॥ २३ ॥

देहावेगळा वायो न करी । वायोवेगळा देह न करी ।

विचार पाहतां कांहींच न करी । येकावेगळें येक ॥ २४ ॥

उगेंच पाहतां मनुष्य दिसे । विचार घेतां कांहीं नसे ।

अभेदभक्तीचें लक्षण ऐसें । वोळखावें ॥ २५ ॥

कर्ता आपण ऐसे म्हणावें । तरी आपलें इछेसारिखें व्हावें ।

इछेसारिखें न होतां मानावें । अवघेंच वाव ॥ २६ ॥

म्हणोन कर्ता नव्हे किं आपण । तें भोक्ता केंचा कोण ।

हें विचाराचें लक्षण । अविचारें न घडे ॥ २७ ॥

अविचार आणि विचार । जैसा प्रकाश अंधकार ।

विकार आणि निर्विकार । येक नव्हे कीं ॥ २८ ॥

जेथें नाहीं विवंचना । तेथें कांहींच चालेना ।

खरें तेंचि अनुमाना । कदा न ये ॥ २९ ॥

प्रत्ययास बोलिजे न्याये । अप्रत्यये तो अन्याये ।

जात्यांधास परीक्षा काये । नाना रत्नाचीं ॥ ३० ॥

म्हणोन ज्ञाता धन्य धन्य । जो निर्गुणेंसी अनन्य ।

आत्मनिवेदनें मान्य । परम पुरुष ॥ ३१ ॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे लघुबोधनाम समास सहावा ॥

समास सातवा : प्रत्यय विवरण

॥ श्रीराम ॥

निर्मल आभास निरभास । तयास दृष्टांत आकाश ।

आकाश म्हणजे अवकाश । पसरला पैस ॥ १ ॥

आधीं पैस मग पदार्थ । प्रत्यये पाहातां यथार्थ ।

प्रत्ययेविण पाहातां वेर्थ । सकळ कांहीं ॥ २ ॥

ब्रह्म म्हणजे तें निश्चल । आत्मा म्हणजे तो चंचल ।

तयास दृष्टांत केवळ । वायो जाणावा ॥ ३ ॥

घटाकाश दृष्टांत ब्रह्माचा । घटबिंब दृष्टांत आत्म्याचा ।

विवरतां अर्थ दोहींचा । भिन्न आहे ॥ ४ ॥

भूत म्हणजे जितुकें जालें । जालें तितुकें निमालें ।

चंचल आलें आणी गेलें । ऐसें जाणावें ॥ ५ ॥

अविद्या जड आत्मा चंचल । जड कर्पूरआत्मा अनल ।

दोनी जळोन तत्काळ । विझोन जाती ॥ ६ ॥

ब्रह्म आकाश निश्चल जाती । आत्मा वायो चंचल जाती ।

परीक्षवंत परीक्षिती । खरें किं खोटें ॥ ७ ॥

जड अनेक आत्मा येक । ऐसा आतानात्माविवेक ।

जगा वर्तविता जगन्नायेक । तयास म्हणावें ॥ ८ ॥

जड अनात्मा चेतवी आत्मा । सर्वीं वर्ते सर्वात्मा ।

अवघा मिळोन चंचलात्मा । निश्चल नव्हे ॥ ९ ॥

निश्चल तें परब्रह्म । जेथें नाहीं दृश्यभ्रम ।

विमल ब्रह्म तें निभ्रम । जैसैं तैसैं ॥ १० ॥

आधीं आत्मानात्माविवेक थोर । मग सारासारविचार ।

सारासारविचारें संव्हार । प्रकृतीचा ॥ ११ ॥

विचारें प्रकृती संव्हारे । दृश्य अस्तांच वोसरे ।

अंतरात्मा निर्गुणीं संचरे । अध्यात्मश्रवणें ॥ १२ ॥

चढता अर्थ लागला । तरी अंतरात्मा चढतचि गेला ।

उतरल्या अर्थें उतरला । भ्रूमंडळीं ॥ १३ ॥

अर्थासारिखा आत्मा होतो । जिकडे नेला तिकडे जातो ।

अनुमानें संदेहीं पडतो । कांहींयेक ॥ १४ ॥

निसंदेह अर्थ चालिला। तरी आत्मा निसंदेहचि जाला।

अनुमान-अर्थे जाला। अनुमानरूपी ॥ १५ ॥

नवरसिक अर्थ चाले। श्रोते तद्रूपचि जाले।

चाटपणें होऊन गेले। चाटचि अवघे ॥ १६ ॥

जैसा जैसा घडे संग। तैसे गुह्यराचे रंग।

याकारणें उत्तम मार्ग। पाहोन धरावा ॥ १७ ॥

उत्तम अण्णें बोलत गेले। तरी मन अण्णाकारचि जालें।

लावण्य वनितेवें वर्णिलें। तरी मन तेथेंचि बैसे ॥ १८ ॥

पदार्थवर्णन अवघें। किती म्हणोन सांगावें।

परंतु अंतरीं समजावें। होये किं नव्हे ॥ १९ ॥

जें जें देखिलें आणी ऐकिलें। तें अंतरीं दृढ बैसलें।

हित अन्हित परीक्षिलें। परीक्षवंतीं ॥ २० ॥

याकारणें सर्व सांडावें। येक देवास धुंडावें।

तरीचवर्म पडे ठावें। कांहींयेक ॥ २१ ॥

नाना सुखें देवें केलीं। लोकें तयास चुकलीं।

ऐसीं चुकतां च गेलीं । जन्मवरी ॥ २२ ॥
सर्व सांडून शोधा मजला । ऐसें देवचि बोलिला ।
लोकीं शब्द अमान्य केला । भगवंताचा ॥ २३ ॥
म्हणोन नाना दुःखें भोगिती । सर्वकाळ कष्टी होती ।
मनीं सुखचि इछिती । परी तें कैचें ॥ २४ ॥
उदंड सुख जया लागलें । वेडें तयास चुकलें ।
सुख सुख म्हणताच मेलें । दुःख भोगितां ॥ २५ ॥
शाहाण्यानें ऐसें न करावें । सुख होये तेंचि करावें ।
देवासी धुंडित जावें । ब्रह्मांडापरतें ॥ २६ ॥
मुख्य देवचि ठाई पडिला । मग काये उणें तयाला ।
लोक वेडे विवेकाला । सांडून जाती ॥ २७ ॥
विवेकाचें फळ तें सुख । अविवेकाचें फळ तें दुःख ।
यांत मानेल तें अवश्यक । केलें पाहिजे ॥ २८ ॥
कर्तयासी वळखावें । यास विवेक म्हणावें
विवेक सांडितां व्हावें । परम दुःखी ॥ २९ ॥

आतां असो हें बोलणें । कर्त्यास वोळखणें ।

आपलें हित विचक्षणें । चुकों नये ॥ ३० ॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे प्रत्यय विवरणनाम समास
सातवा ॥

समास आठवा : कर्ता निरूपण

॥ श्रीराम ॥

श्रोता म्हणे वक्त्यासी । कोण कर्ता निश्चयेसीं ।

सलळ सृष्टिब्रह्मांडासी । कोणें केलें ॥ १ ॥

तव बोलिला सभानायेक । जे बोलिके येकाहून येक ।

या बोलण्याचे कौतुक । श्रोतीं सादर ऐकावें ॥ २ ॥

येक म्हणती कर्ता देव । येक म्हणती कोण देव ।

आपुलाला अभिप्राव । बोलते जाले ॥ ३ ॥

उत्तम मध्यम कनिष्ठ । भावर्थें बोलती पष्ट ।

आपुलाली उपासना श्रेष्ठ । मानिती जर्नीं ॥ ४ ॥

कोणीयेक ऐसें म्हणती । कर्ता देव मंगळमूर्ती ।

येक म्हणती सरस्वती । सर्व करी ॥ ७ ॥

येक म्हणती कर्ता भैरव । येक म्हणती खंडेराव ।

येक म्हणती बीरेदेव । येक म्हणती भगवती ॥ ६ ॥

येक म्हणती नरहरी । येक म्हणती बनशंकरी ।

येक म्हणती सर्व करी । नारायेणु ॥ ७ ॥

येक म्हणती श्रीराम कर्ता । येक म्हणती श्रीकृष्ण कर्ता ।

येक म्हणती भगवंत कर्ता । केशवराज ॥ ८ ॥

येक म्हणती पांडुरंग । येक म्हणती श्रीरंग ।

येक म्हणती झोटींग । सर्व करी ॥ ९ ॥

येक म्हणती मुंज्या कर्ता । येक म्हणती सूर्यकर्ता ।

येक म्हणती अग्नि कर्ता । सकळ कांहीं ॥ १० ॥

येक म्हणती लक्ष्मी करी । येक म्हणती मारुती करी ।

येक म्हणती धरत्री करी । सर्व कांही ॥ ११ ॥

येक म्हणती तुकाई । येक म्हणती येमाई ।

येक म्हणती सटवाई । सर्वकरी । १२ ॥

येक म्हणती भार्गव कर्ता । येक म्हणती वामन कर्ता ।

येक म्हणती परमात्मा कर्ता । येकचि आहे ॥ १३ ॥

येक म्हणती विरणा कर्ता । येक म्हणती बस्वणा कर्ता ।

येक म्हणती रेवणा कर्ता । सर्व कांहीं ॥ १४ ॥

येक म्हणती खळया कर्ता । येक म्हणती स्वामी कार्तिक कर्ता

येक म्हणती वैकटेश कर्ता । सर्व कांहीं ॥ १५ ॥

येक म्हणती गुरु कर्ता । येक म्हणती दत्त कर्ता ।

येक म्हणती मुख्य कर्ता । वोढ्या जगन्नथ ॥ १६ ॥

येक म्हणती ब्रह्मा कर्ता । येक म्हणती विष्णु कर्ता ।

येक म्हणती महेश कर्ता । निश्चरेंसीं ॥ १७ ॥

येक म्हणती प्रजन्य कर्ता । येक म्हणती वायो कर्ता ।

येक म्हणती करून अकर्ता । निर्गुणदेव ॥ १८ ॥

येक म्हणती माया करी । येक म्हणती जीव करी ।

येक म्हणती सर्व करी । प्रारब्धयोग ॥ १९ ॥

येक म्हणती प्रेत्न करी । येक म्हणती स्वभाव करी ।

येक म्हणती कोण करी । कोण जाणे ॥ २० ॥

ऐसा कर्त्याचा विचार । पुसतां भरला बजार ।

आतां कोणाचें उत्तर । खरें मानावें ॥ २१ ॥

जेहिं जो देव मानिला । कर्ता म्हणती तयाला ।

ऐसा लोकांचा गल्बला । वोसरेना ॥ २२ ॥

आपुलाच्या साभिमानें निश्चयेचि केला मनें ।

याचा विचार पाहाणें । घडेचिना ॥ २३ ॥

बहु लोकांचा बहु विचार । अवघा राहों द्या बाजार ।

परंतु याचा विचार । ऐसा आहे ॥ २४ ॥

श्रोतीं व्हावें सावधान । निश्चयें तोडावा अनुमान ।

प्रत्यये मानावा प्रमाण । जाणते पुरुषीं ॥ २५ ॥

जें जें कर्तयानें केलें । तें तें त्याउपरीं जालें ।

कर्त्यापूर्वीं आडळलें । न पाहिजे कीं ॥ २६ ॥

केलें तें पंचभूतिक । आणि पंचभूतिक ब्रह्मादिक ।

तरी भूतांशें पंचभूतिक। केलें तें घडेना ॥ २७ ॥

पंचभूतांस वेगळें करावें। मग कर्त्यास वोळखावें।

पंचभूतिक तें स्वभावं। कर्त्यास आलें ॥ २८ ॥

पंचभूतांवेगळें निर्गुण। तेथें नाहीं कर्तेपण।

निर्विकारास विकार कोण। लाऊं शके ॥ २९ ॥

निर्गुणास कर्तव्य न घडे। सगुण जाल्यांत सांपडे।

आतां कर्तव्यता कोणेकडे। बरें पाहा ॥ ३० ॥

लटिव्याचा कर्ता कोण। हें पुसणेंचि अप्रमाण।

म्हणोनि हेंचि प्रमाण। जें स्वभावेंचि जालें ॥ ३१ ॥

येक सगुण येक निर्गुण। कोठें लाऊं कर्तेपण।

या अर्थाचें विवरण। बरें पाहा ॥ ३२ ॥

सगुणें सगुण केलें। तरी तें पूर्वीं च्छाहे जालें।

निर्गुणास कर्तव्य लाविलें। नवचे कीं कदा ॥ ३३ ॥

येथें कर्ताचि दिसेना। प्रत्यये आणावा अनुमाना।

दृश्य सत्यत्वे असेना। म्हणोनियां ॥ ३४ ॥

केलें तें अवघेंच लटिकें । तरी कर्ता हें बोलणेंचि फिकें ।

वक्ता म्हणे रे विवेकें । बरें पाहा ॥ ३५ ॥

बरें पाहाता प्रत्यये आला । तरी कां करावा गल्बला ।

प्रचित आलियां आपणाला । अंतर्यामीं ॥ ३६ ॥

आतां असो हें बोलणें । विवेकी तोचि हें जाणे ।

पूर्वपक्ष लागे उडवणें । येरवीं अनुर्वाच ॥ ३७ ॥

तंव श्रोता करी प्रस्न । देहीं सुखदुःखभोक्ताकोण ।

पुढें हेंचि निरूपण । बोलिलें असे ॥३८ ॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे कर्तानिरूपणनाम समास
आठवा ॥

समास नववा : आत्माविवरण

॥ श्रीराम ॥

आत्मयास शेरीरयोगें । उद्वेग चिंता करणें लागे ।

शरीरयोगें आत्मा जणे । हें तों पणटचि आहे ॥ १ ॥

देह अन्नचि खायेना । तरी आत्मा कदापि जगेना ।

अत्म्याविण चेतना । देहास कैची ॥ २ ॥

हें येकावेगळें येक । करूं जातां निरर्थक ।

उभयेयोगें कोणीयेक । कार्य चाले ॥ ३ ॥

देहाला नाहीं चेतना । अत्म्यास पदार्थ उचलेना ।

स्वप्नभोजनें भरेना । पोट कांहीं ॥ ४ ॥

आत्मा स्वप्नावस्थेंत जातो । परंतु देहामध्यें हि असतो ।

निदसुरेपणें खाजवितो । चमत्कार पाहा ॥ ५ ॥

अन्नरसें वाढे शरीर । शरीरप्रमाणें विचार ।

वृद्धपणीं तदनंतर । दोनी लाहानाळती ॥ ६ ॥

उत्तम द्रव्य देह खातो । देहयोगें आत्मा भुलतो ।

विस्मरणें शुद्धि सांडितो । सकळ कांहीं ॥ ७ ॥

देहानें घेतलें वीष । आत्मा जाये सावकास ।

वाढणें मोडणें आत्म्यास । नेमस्त आहे ॥ ८ ॥

वाढणें मोडणें जाणें येणें । सुख दुःख देहाचेनि गुणें ।

नान प्रकारें भोगणें । आत्मयास घडे ॥ ९ ॥

वारुळ म्हणिजे पोकळ । मुंग्यांचे मार्गचि सकळ ।

तैसेंचि हें केवळ । शरीर जाणावें ॥ १० ॥

शरीरीं नाडीच खेटा । नाडीमध्ये पोकळ वाटा ।

लाहान थोर सगटा । दाटल्या नाडी ॥११ ॥

प्राणी अन्नोदक घेतो । त्याचा अन्नरस होतो ।

त्यास वायो प्रवर्ततो । स्वासोस्वासें ॥ १२ ॥

नाडीद्वारां धांवे जीवन । जीवनामधें खेले पवन ।

त्या पवनासरिसा जाण । आत्माहि विवरे ॥ १३ ॥

तूषेनेंशोकलें शरीर । आत्म्यास कळे हा विचार ।

मग उठवून शरीर । चालवी उदकाकडे ॥ १४ ॥

उदक मागे शब्द बोलवी । मार्ग पाहोन शरीर चालवी ।

शरीर अवघें च हालवी । प्रसंगानुसार ॥ १५ ॥

क्षुधा लागते ऐसें जाणतो । मग देहाला उठवितो ।

आच्यावाच्या बोलवितो । ज्यासी त्यासी ॥ १६ ॥

बायेकांत म्हणे जालें जालें । देह सोवळें करून आणिलें ।

पायांत भरून चालविलें । तांतडीं तांतडीं ॥ १७ ॥

त्यासी पात्रावरी बैसविलें । नेत्रीं भयेन पात्र पाहिलें ।

हाताकरवीं आरंभिलें । आपोशन ॥ १८ ॥

हाताकरवीं ग्रास उचलवी । मुखी जाऊन मुख पसरवी ।

दातांकरवीं चाववी । नेटें नेटें ॥ १९ ॥

आपण जिव्हेमधें खेळे । पाहातो परिमळसोहळे ।

केंस काडी खडा कळे । तत्काळ थुंकी ॥ २० ॥

आळणी कळतां मीठ मागे । बायलेसि म्हणे आगे कांणे ।

डोळे ताऊन पाहों लगे । रागें रागें ॥ २१ ॥

नाना अन्नचि गोडी । नाना रसें स्वाद निवडी ।

तिखट लागतां मस्तक झाडी । आणी खोंकी ॥ २३ ॥

मिरपुडी घातली फार । कायसें करितें खापर ।

जिव्हेकरवीं कठिणोत्तर । बोलवी रागें ॥ २४ ॥

आज्य उदंड जेविला । सवेंच ता।म्ब्या उचलिला ।

घळघळां घेऊं लागला सावकासा ॥ २७ ॥

देहीं सुखदुःखभोक्ता । तो येक आत्माचि पाहातां ।

आत्म्याविण देह वृथा । मडें होये ॥ २६ ॥

मनाच्या अनंत वृत्ति । जाणणें तेचि आत्मस्थिति ।

त्रैलोकीं जितुक्या वेत्ती । तदांतरीं आत्मा ॥ २७ ॥

जगामध्यें जगदात्मा । विश्वामध्यें विश्वात्मा ।

सर्व चालवी सर्वात्मा । नाना रूपें ॥ २८ ॥

हुंगे चाखे ऐके देखें । मृदकठिण वोलखे ।

शीत उष्ण ठाउकें । तत्काल होये ॥ २९ ॥

सावधपणें लाघवी । बहुत करी उठाठेवी ।

या धूर्ताच्या उगवी । धूर्ताचि करी ॥ ३० ॥

वायोसरिसा परिमळ येतो । परि तो परिमळ वितळोन जातो ।

वायो धुळी घेउनी येतो । परी ते हि जाये ॥ ३१ ॥

शीत उष्ण वायोसरिसें । सुवासें अथवा कुवासें ।

असिजे परी सावकासें । तगणें न घडे ॥ ३२ ॥

वायोसरिसे रोग येती । वायोसरिसी भूतें धांवती ।

धूर आणी धुकटें येती । वायोसवें ॥ ३३ ॥

वायोसवें कांहींच जगेना । आत्म्यासवें वायो तगेना ।

आत्म्याची चपळता जाणा । अधिक आहे ॥ ३४ ॥

वायो कठिणास आडतो । आत्मा कठिण भेदून जातो ।

कठिण पाहों तरी तो । छेदेहिना ॥ ३५ ॥

वायो झडझडां वाजे । आत्मा कांहींच न वाजे ।

मोनेंचि अंतरीं समजे । विवर्येन पाहातां ॥ ३६ ॥

शरीरास बरें केलें । तें आत्म्यास पावलें ।

शरीरयोगें जालें । समाधान ॥ ३७ ॥

देहावेगळे उपाये नाना । करितां आत्म्यास पावेना ।

समाधान पावे वासना । देहाचेनि ॥ ३८ ॥

देहआत्म्याचें कौतुक । पाहों जातां हें अनेक ।

देहावेगळी आडणुक । आत्म्यास होये ॥ ३९ ॥

येक असतां उदंड घडे । वेगळें पाहातां कांहींच न घडे ।

विवेकें त्रिलोकीं पवाडे । देहात्मयोगें ॥ ४० ॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे आत्मविवरणनाम समास
नवावा ॥

समास दहावा : शिकवणनिरूपण

॥ श्रीराम ॥

पालेमाळा सुमनमाळा । फळमाळा बीजमाळा ।

पाषाणमाळा कवडेमाळा । सुत्रें चालती ॥ १ ॥

स्फटिकमाळा मोहरेमाळा । काष्ठमाळा गंधमाळा ।

धातुमाळा रत्नमाळा । जाळ्या वोलि चांदोवे ॥ २ ॥

परी हें तंतूनें चालतें। तंतू नस्तां विष्कळीत होतें।

तैसें म्हणों आत्मयातें। तरी साहित्य न पडे ॥ ३ ॥

तंतूस मणी वोविला। तंतूमध्येंचि राहिला ।

आत्मा सर्वांगीं व्यापला । पाहाना कां॥ ४ ॥

आत्मा चपळ सहजगुणें । दोरी काये चळों जाणे ।

म्हणोन दृष्टांत देणें । साहित्य न घडे ॥ ७ ॥

नाना वल्लींत जळांश । उसांमध्ये दाटला रस ।

परी तो रस आणी बाकस । येक नव्हे ॥ ६ ॥

देही आत्मा देह अनात्मा । त्याहून पर तो परमात्मा ।

निरंजनास उपमा । असेचिना ॥ ७ ॥

रायापासून रंकवरी । अवघ्या मनुष्यांचियां हारी ।

सगट समान सरी । कैसी करावी ॥ ८ ॥

देव दानव मानव । नीच योनी हीन जीव ।

पापी सुकृति अभिप्राव । उदंड आहे ॥ ९ ॥

येकांशें जग चाले । परी सामर्थ्य वेगळालें ।

येकासंगे मुक्त केलें । येकासंगें खरव ॥ १० ॥

साकर माती पृथ्वीहोये । परी ते माती खातां न ये ।

गरळ आप नव्हे काये । परी तें खोटें ॥ ११ ॥

पुण्यात्मा आणी पापात्मा । दोहिकडे अंतरात्मा ।

साधु भोंदु सीमा । सांडूंच नये ॥ १२ ॥

अंतर येक तों खरें । परी सांगातें घेऊं न येती माहारे ।

पंडित आणि चाटें पोरें । येक कैसीं ॥ १३ ॥

मनुष्य आणि गधडे । राजहंस आणि कोंबडें ।

राजे आणि माकडें । एक कैसीं ॥ १४ ॥

भागीरथीचें जल आप । मोरी संवदणी तेंहि आप ।

कुशिल उदक अल्प । सेववेना ॥ १५ ॥

याकारणें आचारशुद्ध । त्याउपरी विचारशुद्ध ।

वीतरागी आणि सुबुद्ध । ऐसा पाहिजे ॥ १६ ॥

शूरान्हून मानिलें लंडी । तरी युद्धप्रसंगीं नरकाडी ।

श्रीमंत सांडून बराडी । सेविता कैसें ॥ १७ ॥

येका उदकें सकल जालें । परी पाहोन पाहिजे सेविलें ।

सगट अवघेंच घेतलें । तरी तें मूर्खपण ॥ १८ ॥

जीवनाचेंच जालें अन्न । अन्नाचें जालें वमन ।

परी वमनाचें भोजन । करितां न ये ॥ १९ ॥

तैसें निंद्य सोडूनद्यावें । वंद्य तें हृदई धरावें ।

सत्कीर्तीनें भरावें। भूमंडळ ॥ २० ॥

उत्तमांसि उत्तम माने। कनिष्ठांस तें न माने।

म्हणौन करंटे देवानें। करून ठेवले ॥ २१ ॥

सांडा अवघें करंटपण। धरावें उत्तम लक्षण।

हरिकथा पुराण श्रवण। नीति न्याये ॥२२ ॥

वर्तयाचाविवेक। राजी राखणें सकळ लोक।

हळुहळु पुण्यलोका करीत जावे ॥ २३ ॥

मुलाचे चालीनें चालावें। मुलाच्या मनोगतें बोलावें।

तैसें जनास सिकवावें। हळुहळु ॥ २४ ॥

मुख्य मनोगत राखणें। हेंचि चातुर्याचीं लक्षणें।

चतुर तो चतुरांग जाणें। इतर तीं वेडीं ॥ २५ ॥

वेड्यास वेडें म्हणों नये। वर्म कदापि बोलों नये।

तरीच घडे दिग्विजये। निस्पृहासी ॥ २६ ॥

उदंड स्थळीं उदंड प्रसंग। जाणोनि करणें येथासांग।

प्राणिमात्राचा अंतरंग। होऊन जावें ॥ २७ ॥

मनोगत राखोन जातां । परस्परें होये अवस्ता ।

मनोगत तोडितां वेवस्तां । बरी नाहीं ॥ २८ ॥

याकारणें मनोगत । राखेल तो मोठा महंत ।

मनोगत राखतां समस्त । वोढोन येती ॥ २९ ॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे शिकवणनिरूपणनाम समाप्त
दहावा ॥

॥ दशक तेरावा समाप्त ॥
